

TA 2016/11 STORFOSEN GODS, ØRLAND KOMMUNE, SØR-TRØNDELAG

Arkeologisk etterkontroll i forbindelse med ulovlig graving ved
Storfosna kirkested

Chris McLees

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)

Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo

Telefon: 23 35 50 00

www.niku.no

Tittel TA 2016/11 Storfosen gods, Ørland kommune, Sør-Trøndelag Arkeologisk etterkontroll i forbindelse med ulovlig graving ved Storfosna kirkested	Rapporttype/nummer NIKU Oppdragsrapport 89/2016	Publiseringsdato [Publiseringsdato]
	Prosjektnummer 1020814	Oppdragstidspunkt 04.05.2016
	Forsidebilde Hull 2. C. McLees. Da60264_022	
Forfatter(e) Chris McLees	Sider 17	Tilgjengelighet Åpen
	Avdeling Arkeologi	

Prosjektleder Chris McLees
Prosjektmedarbeider(e) Skriv her
Kvalitetssikrer Lise-Marie Bye Johansen

Oppdragsgiver(e) Riksantikvaren og Storfosen gods AS

<p>Sammendrag</p> <p>Det ble gravd undersøkelseshull inntil 3 stolpefundamenter 04.05.16. Etterkontrollen påvist tilstedeværelse av intakte stratifiserte avsetninger. Avsetningene tolkes som lag som har vokst fram på stedet over lengre tid, fra middelalderen og langt opp i nyere tid. Lagene inneholdt både moderne teglstein og spikre, men også fragmenterte menneskebein som stammer fra middelalderkirkegården. Fundamenteringsarbeidet har dermed berørt antropogeniske avsetninger som ligger innenfor det vernete kirkestedsområdet. Stolpefundamentenes størrelse og dybde tyder imidlertid på at de har kun berørt lagenes meget omrotede øverste delene. Etterkontrollen påviste i tillegg tilstedeværelsen av en kabelgrøft som tydeligvis har blitt gravd meget nylig og uten dispensasjon.</p>
--

Emneord Storfosna Middelalder Kirkested Etterkontroll
--

Avdelingsleder

Lise-Marie Bye Johansen

Forord

Innholdsfortegnelse

1	Bakgrunn	7
2	Historiske, topografiske og arkeologiske opplysninger.....	8
3	Problemstillinger, metode og gjennomføring av etterkontrollen.....	9
4	Etterkontrollens observasjoner.....	11
4.1	Hull 1.....	11
4.2	Hull 2.....	13
4.3	Hull 3.....	15
5	Vurderinger og konklusjoner.....	16
6	Vedlegg: fotoliste	17

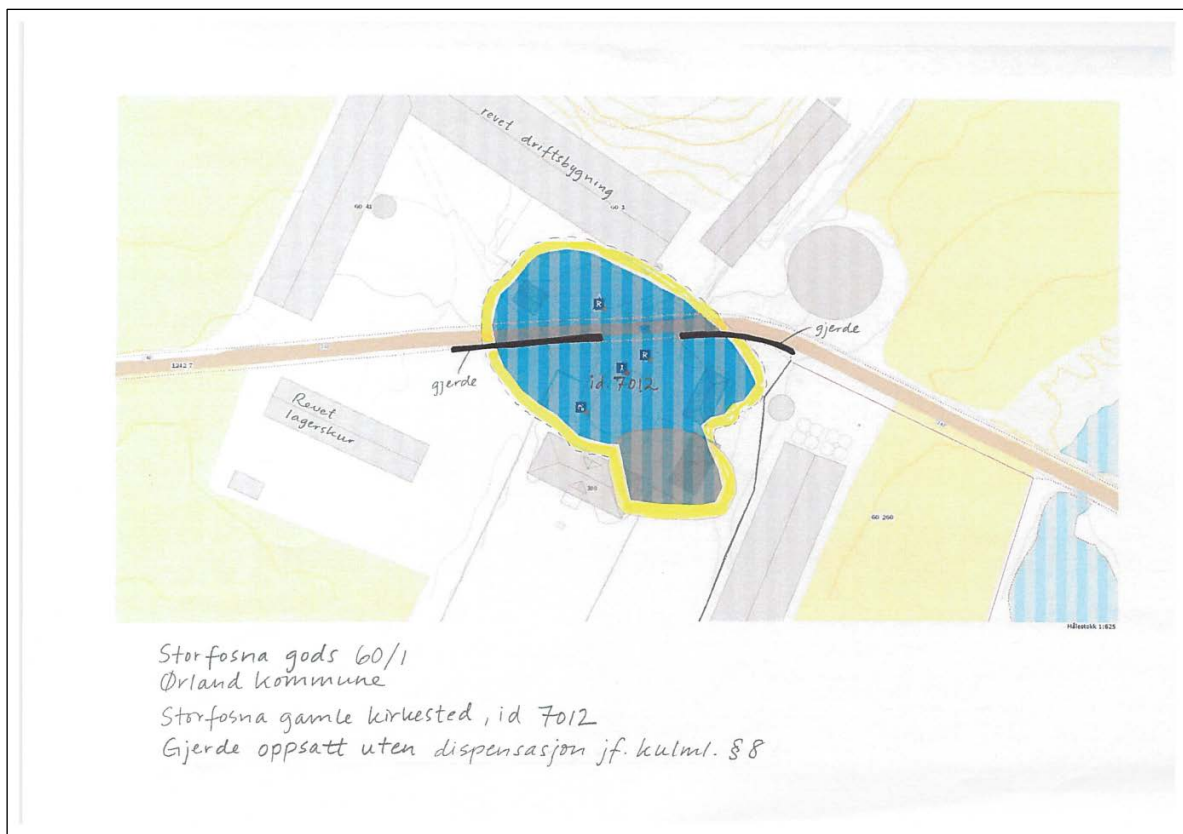

1 Bakgrunn

Vi viser til Riksantikvarens varsel overfor grunneieren av Storfosna gods om etterkontroll av inngrep i det automatiske fredete kirkestedet Storfosna gamle kirkested, id. 7012 (ref. 16/00471-6 datert 21.04.2016).

I forbindelse med oppsetting av et gjerde langs fylkesvei 242 gjennom gårdstunet gravde grunneieren flere stolpehull med 1,5 – 2,0 meters mellomrom i en strekning på ca. 100 meter tvers gjennom det avgrensede middelalderske kirkestedet (fig. 1). Gravingen ble gjennomført uten dispensasjon fra kulturminnelovens bestemmelser, og er dermed et ulovlig inngrep. Ifølge tiltakshaveren ble gjerdet satt opp i samme trasé som hovedvannledningen, noe som kan stemme med kommunens ledningskart (fig. 2).

Riksantikvaren anså det imidlertid som nødvendig å utføre en arkeologisk etterkontroll for å undersøke om, og eventuelt i hvilket omfang tiltaket har medført skade på kulturminnet. NIKU fikk i oppdrag å utføre etterkontrollen på vegne av Riksantikvaren.

Fig. 1. Storfosna kirkested. Beliggenhet og gjerdets plassering. Kart: Riksantikvaren.

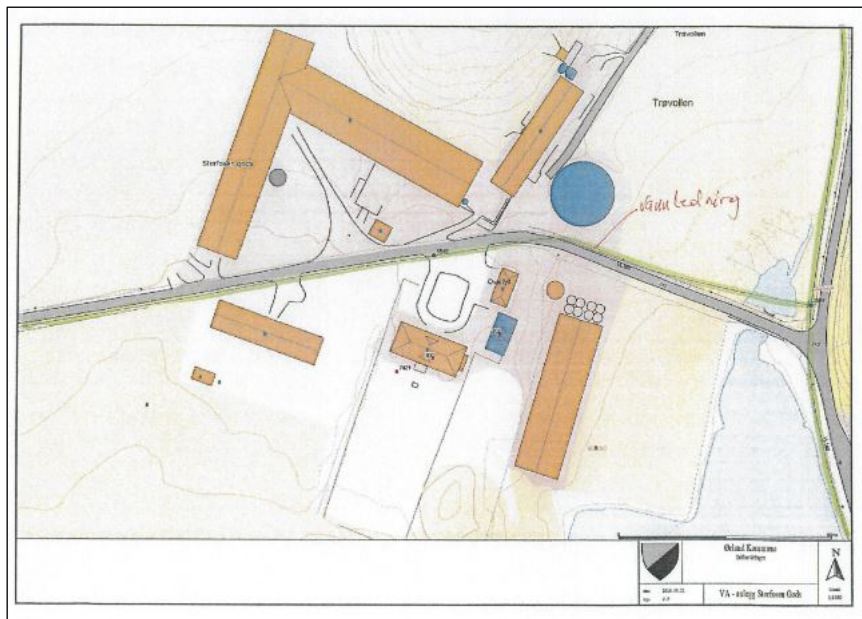

Fig. 2. Storfosan gods. Kart som viser vannledningens trase. Kart: Ørland kommune.

2 Historiske, topografiske og arkeologiske opplysninger

Følgende er et utdrag av informasjon oppført for gnr. 60 Storfosan (Ørlandet sogn) i Askeladden.¹

Navnet Storfosan/Storfosna oppstod på slutten av 1600-tallet. Øya og gården (gnr. 60) Storfosan har en strategisk beliggenhet i forhold all kommunikasjon både ut og inn av Trondheimsfjorden og opp og ned langs norskekysten. Etter all sannsynlighet ble gården konfiskert i løpet av 1100-tallet og lagt under kronen. Eldste omtale av en kirke på Storfosan er i Håkon Håkonssons saga i året 1239, da hertug Skule sendte sine folk etter kongens menn. Her framgår det at den da stående kirken var blitt innviet i 1236. Kirken er også omtalt i 1354 med prest og clerk (DN II:326) i forbindelse med et makeskifte mellom erkebiskop Olav og kong Magnus og som det ikke ble noe av, men det er likevel mulig at den gården Fosen (med kirke) som nevnes er Lillefosna på Møre.

Etter dette er kirken ikke nevnt i skriftlige samtidskilder. Schøning var på Storfosan i 1774 men har ingen nye opplysninger om kirken. På Storfosan finnes det en hvelvet steinkjeller som i følge Schøning ble bygget av Colstrup på slutten av 1700-tallet. Det er blitt hevdet at kjelleren skulle være bygget av stein fra en sammenrast steinkirke på gården: "I kjelleren er det endel stein som trolig skriver seg fra den forsvundne kirken. Det er dels en kleberstein som ser ut til å ha vært et dekorativt element. Det har kanskje vært et dyrehode (...) Videre er det et par kvadersteiner i murverket som ellers består av bruddstein". Et annet befaringsnotat omtaler ikke ovennevnte steiner men fastslår at den hvelvede kjelleren bør kunne dateres til 16-1700 tallet.

Ved flere anledninger er det blitt gjort skjelettfunn på gårdens tun: "I 1938 ble det gravd en grøft over gårdsplassen. I 15 meters lengde ble det funnet 100-talls skjeletter. Ved samme anledning skulle

¹ Hentet fra en kildegjennomgang til registrering av middelalderkirkegårder av NIKU ved Jan Brendalsmo, RA sak 06/02235-70. Se også Brendalsmo 2006, Kirkebygg og kirkebyggere, 437-9.

jernalderfunnet være gjort. De skjeletter som kom fram i 1938 viste at det nærmest dreiet seg om et rektangulært område med graver. Dette passer jo godt med en kirkegård". Også etter 1938 har en ved gravearbeider truffet på kristne graver og samtlige kan lokaliseres til gårdsplassen mellom hovedbygningen og den nye driftsbygningens sørøsthjørne (Brendalsmo 2006:437ff m/ref.).

Schøning noterte om de synlige fornminnene nær gården i 1774 (I:292f): "Vesten for Gaarden ligger en stor rund Kiæmpe-Høi, kaldet Ørn-Hauen, som nu for den største Deel er udgraven og udkastet (...) Høien har været 148 Skridt, i sin største Omkreds; og længer mod Søen, i S. O. omtrent fra den, har ligget en anden mindre, men som ogsaa mestendeels er udgraven eller udpløiet". Analyse av eldre flyfoto (VITMUS/top.ark.) viser tydelige spor av utpløyd og planerte gravhauger, derunder en storhaug som ut fra stedsangivelsene hos Schøning nok er identisk med Ørn-Hauen. Sporene finnes rett vest for gården inntil/nord for en åsrabbe kalt Klungerhaugen. Tunet for gammelgården skal etter lokal tradisjon ha ligget nærmere Ørnhaugen enn hva det gjør i dag. På 1870-tallet fantes det fortsatt rester av en rundhaug med en omkrets på ca. 90 m. Jernalderfunnet fra 1938 er en rik kvinnegrav fra rundt år 600.

Brendalsmo (2006: 438-9) stiller seg skeptisk til at det fantes en steinkirke på stedet, og henviser til en lokal tradisjon at det har stått en trekirke på gården. I tillegg bemerker han at det i dag ikke finnes synlige fornminner i tilknytning gårdstunet.

3 Problemstillinger, metode og gjennomføring av etterkontrollen

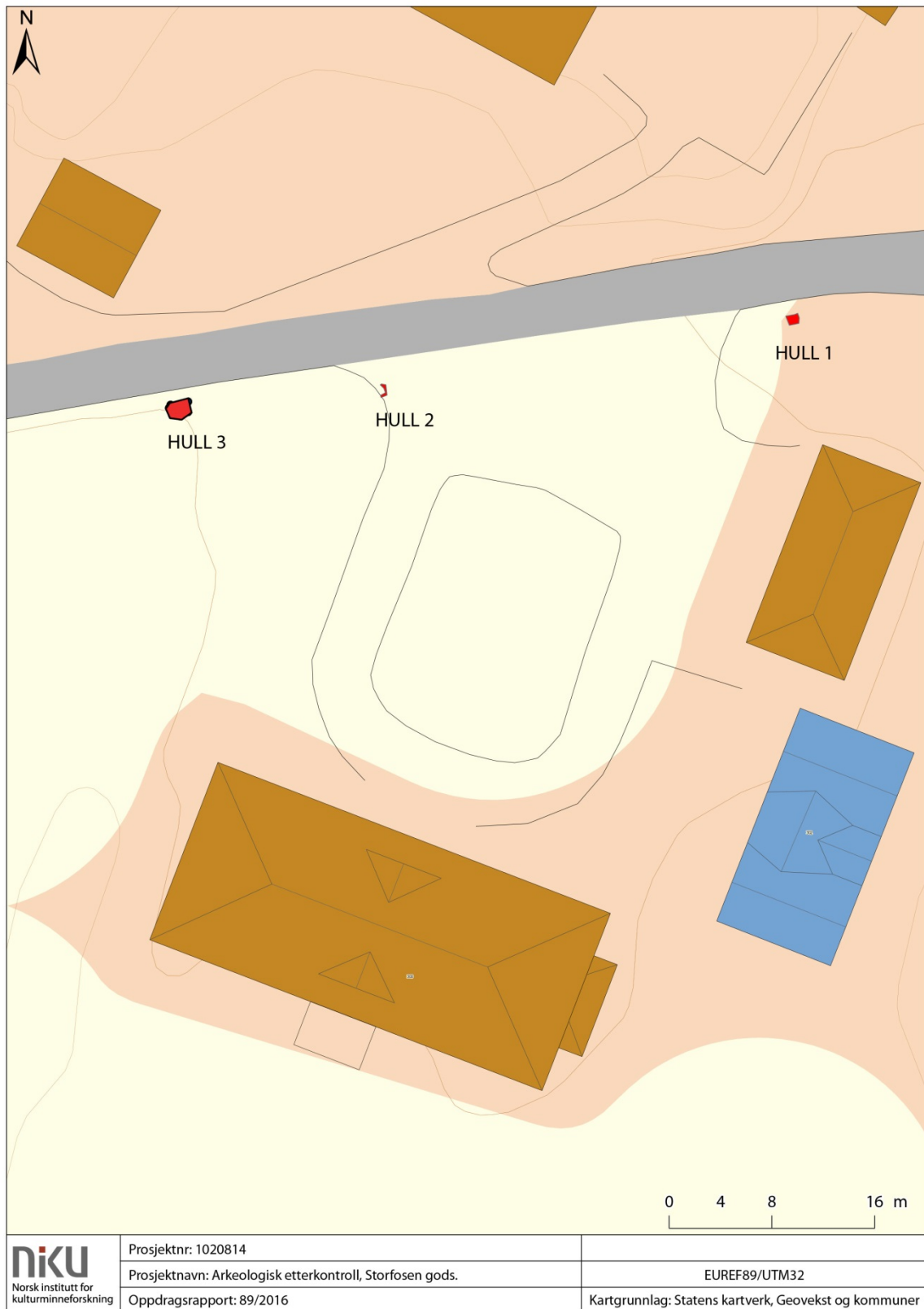
I følge Riksantikvarens bestillingsbrev (29.03.2016) ble det satt ned gjerdestolper med 1,5 – 2,0 meters mellomrom i en strekning av ca. 100 meter. Stolpene skal være satt ned i hull som var gravd ca. 0,4 meter ned i grunnen. Det er fylt betong i hullene omkring stolpene.

I tråd med Riksantikvarens ønsker, hadde etterkontrollen som mål å dokumentere om fundamentene til gjerdestolpene ble satt ned i eksisterende vanngrøft eller om de kan ha berørt intakte kulturlag tilknyttet kulturminnet. Etterkontrollen ville i utgangspunkt kartlegge omfanget av eventuelle inngrep i kulturminnet, og registrere eventuelle skader til vernet kulturminner som kan ha blitt berørt av det ulovlige gravearbeidet.

Gjerdets beliggenhet og utstrekning tilsa at dersom graving for nedsetting av stolpene har foregått utenfor vanngrøften, kan arbeidet potensielt ha berørt kirkegårdsjord og eventuelt også *in situ* middelalderiske grav, samt fundamentet til selve kirken. I tillegg kan arbeidet ha berørt eldre spor tilknyttet jernalderbosetning på stedet: som for eksempel gravfunn, konstruksjonsrester, dyrkingslag og ard-/plogspor.

NIKU ville i utgangspunkt gjennomføre etterkontrollen ved å grave opp omkring et utvalg av gjerdestolpene som er satt ned innenfor kirkestedet. Eventuelle funn av arkeologiske interesse skulle dokumenteres etter NIKUs gjeldende standard, og eventuelle funn av kulturhistoriske gjenstander og organisk prøvematerial til datering innsamles.

Undersøkelsen ble gjennomført 04.05.2016 av Chris McLees, NIKUs distriktskontor i Trondheim. Dette ble gjort ved å grave undersøkelseshull inntil fundamentene til 3 av gjerdets stolper som lå innenfor det avgrensede kulturminnet (fig. 3).

Fig. 3 Plassering av de 3 hullene som ble gravd i forbindelse med etterkontrollen.

4 Etterkontrollens observasjoner

4.1 Hull 1

Hull 1 ble gravd rundt den sørlige kanten av fundamentet til den fjerde stolpe i gjerdets østre strekning. Dette ligger ved kirkestedets nordøstre avgrensning.

Fig. 4 Hull 1: oversiktsbilder. Sett mot NV og VNV. Da60264_018 og Da60264_019.

Hullets østre tredjedel var forstyrret av en moderne nedgravning. Vestre delen inneholdt imidlertid stratifiserte lag som lå tett inntil stolpens betongfundament (fig. 5).

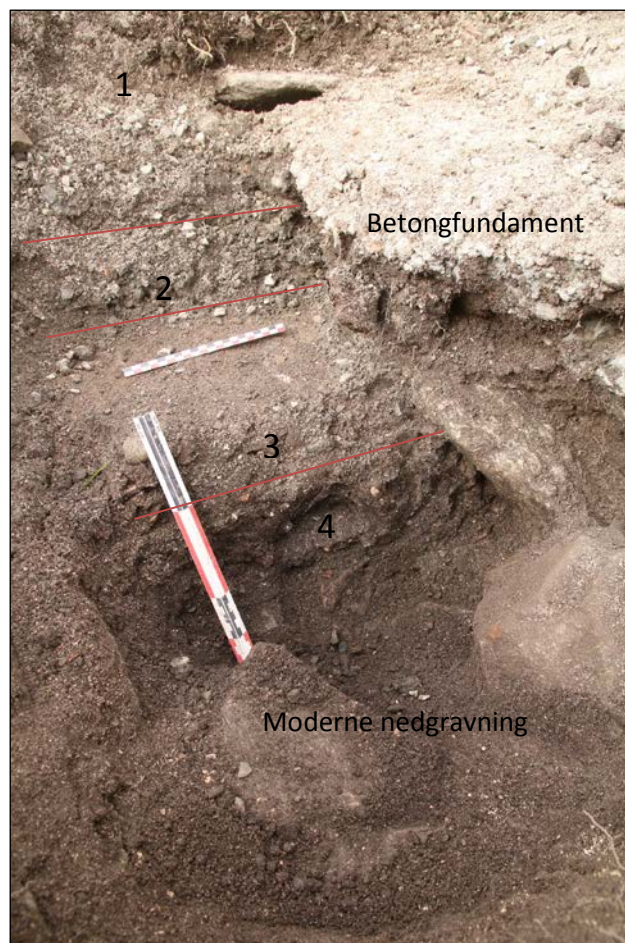

Fig. 5. Hull 1. Lagdelingen i snitt. Sett mot NV. Da60264_020.

Beskrivelse

Den stratigrafiske lagsekvensen var som følger (fra topp til bunn):

1. Blandet brunt silt-sand jord under torvlaget og over betongfundamentet. 30 cm tykt.
2. Kompakt moderne grus/subbus. 10 cm tykt.
3. Et løst konsolidert lag bestående av tørr middels brun silt-sand, lett humøsholdig, og gjennomgående blandet med lys grå-hvit skjellsand. Laget inneholdt spredte røde teglfragmenter, jernspiker, og enkelte beinfragmenter. 10 cm tykt.
4. Et kompakt, lett fuktig humøsholdig mørkt brunt silt-sandlag med mindre innblandet skjellsand. Laget inneholdt enkelte spredte røde teglfragmenter og beinfragmenter. Påvist i en tykkelse på 25 cm, men stikking med jordbor tyder på at laget fortsetter nedover i minst 60 cm til fram til overgang til hvit skjellsand.

Tolkning

De enkelte lagenes sammensetning og deres tydelig stratifiserte karakter tyder på at de ikke utgjør omrotede redeponerte masser i en vannledningsgrøft, for eksempel.

Lag 1 tolkes som forholdsvis nylig påført jord som ligger over gruslag 2. Lagbetegnelsen omfatter også jord som har blitt lagt over betongfundamentet. Lag 2 er trolig grus som har blitt påført stedet som underlag for en eldre gårdsplass/innkjørsel. Lag 3 og 4 tolkes som in situ avsetninger påvirket av mennesker over tid. Lag 3 inneholdt en høyere andel skjellsand enn lag 4, og var noe tørrer og løsere. Lag 4 var mer fuktig og kompakt. Begge lag inneholdt både røde tegl fragmenter og fragmentert bein, hovedsakelig dyrebein men med 1 mulig menneskelige kraniefragment. Lag 3 og 4 tolkes som stratifiserte nivåer i et utbredt kulturlag som har blitt dannet på stedet over lengre tid. Lagenes velsortert blanding av silt, sand, organisk material og skjellsand tyder på at disse er avsetninger som har blitt dannet på stedet, men som har også blitt gjenstand for omrøring over lengre tid. Dette er karakteristisk av kirkegårdsjord, og lagene inneholdt en del spredte fragmenter menneskebein, noe som tyder på at omrøringsprosessen har forstyrret eldre graver. Tilstedeværelsen av fragmentert tegl og spiker tyder på at denne prosessen har funnet sted også i nyere tid.

Observasjoner angående skadevirkning

Betongfundamentet var ca. 40 cm tykk fra topp til bunn. Samtlige lag som ble påvist lå tett inntil fundamentets sørlige kant, og hullet for fundamentet har tydeligvis blitt gravd gjennom lagene.

4.2 Hull 2

Hull 2 ble gravd delvis rundt den østre halvdel av betongfundamentet til stolpen som står ved østre avslutningen til gjerdets vestre del. Hullet ligger omtrent midtveis i det avgrensede kirkestedet.

Fig. 6 Hull 2. Oversiktsbilder. Sett mot NV og VNV. Da60264_022 og Da60264_023.

Beskrivelse

Følgende grunnforhold ble påvist i hullet (fig. 7 og 8):

I hullets nordre halvdel lå et ca. 30 cm tykt og homogent hvitt skjellsandlag (lag 1) under dagens gruslag. Dette forseglet en kompakt brun silt blandet med sand, mindre steiner, grus, skjell, enkelte spredte teglsteinfragmenter og beinfragmenter, inkluderte 1 menneskelige ulnafragment (lag 3). Begge lagene var kuttet av nordkanten av en omtrent øst-vest gående moderne kabelgrøft i sør. Fyllmassen i kabelgrøften besto av blandet hvit skjellsand og brun silt-sand med enkelte rød tegl fragmenter, og utgjør en blandet redeponerte masse (lag 2).

Fig. 7 Hull 2. Til høyre: hvit skjellsand lag 1 over brunt silt-sandlag 3. Til venstre: kablegrøften fullt med redeponerte masse, lag 2. Sett mot V. Da60264_026.

Fig. 8 Hull 2. Samme situasjon, sett mot Ø. Kuttet og fyllmasse til kabelgrøften til høyre vises tydelig i forhold til lag 1 og 3. Da60264_031.

Tolkning

Kabelgrøften har tydeligvis blitt gravd ganske nylig gjennom et tykt lag med ren skjellsand, som har blitt påført stedet som oppfyllingslag, samt gjennom det kompakte silt-sand lag 3 som ligger under skjellsanden i nord. I sammensetning og innhold ligner silt-sandlaget veldig på lag 3 i Hull 1, og i likhet til det tolkes laget som en avsetning som har blitt dannet på stedet over lengre tid. Laget inneholdt menneskebein. Det var intet synlig tegn til kutt eller fyllmasse i vannledningsgrøften her.

Observasjoner angående skadevirkning

Betongfundamentet var ca. 40 cm tykt fra topp til bunn. Hullet for fundamentet har blitt kuttet gjennom skjellsand lag 2 og ca. 10-15 cm gjennom toppen av silt-sand lag 3. Kabelgrøften ble ikke tømt under etterkontrollen, men den har tydeligvis blitt gravd enda dypere gjennom lag 3, og har dermed utgjort betydelig mer skade.

4.3 Hull 3

Hullet ble gravd inntil den sørlige kanten av det niende stolpefundamentet som ligger ca. 16 m vest for den østre avslutning av gjerdets vestre del. Hullet ligger i kirkestedets vestre del.

Fig. 9 Hull 3. Oversiktsbilder. Sett mot Ø og V. Da60264_032 og Da60264_033.

Beskrivelse

Følgende forhold ble påvist:

Øverst lå en løs brun jord, lag 1, ca. 20 cm tykk, tydelig omrotet i forbindelse med graving av fundamentet. Dette lå over et mer kompakt brun silt-sand blandet med skjell, sand, steiner, grus, og med spredt innhold av trekullfragmenter, røde teglfragmenter, mørtel, og bein, lag 2. Dette lå inntil betongfundament i sør og øst, men på vestre siden var den fjernet av en grunn kabel grøft til telefonlinje(?). Lag 2 hellet nedover og ble tykkere mot sør, ca. 20-30 cm tykk. Under dette ble det avdekket toppen av en mykere, mer fuktig humusholdige mørk brun silt-sand blandet med en del skjellsand, enkelte trekull- og røde teglfragmenter, samt enkelte dyrebeinfragmenter, lag 3. Dette fortsatt inn under betongfundamentet.

Fig. 10 Hull 3. Toppen av lag 2. Sett mot N. Da60264_034.

Fig. 11 Hull 3. Toppen av lag 3. Sett mot N. Da60264_038.

Tolkning

Det fantes intet tegn til verken kutt eller fyllmasse i en vannledningsgrøft. I sammensetning og innhold likner både lag 2 og 3 på de skjellblandete silt-sandlagene som ble påtruffet i hullene 1 og 2. De har blitt dannet på stedet og deres spredte innhold av teglsteinfragmenter tyder på at de har blitt omrørt også i nyere tid.

Observasjoner angående skadevirkning

Betongfundamentet var ca. 30 cm tykk fra topp til bunn. Hullet for fundamentet har blitt kuttet ca. 10-15 cm ned gjennom lag 2, men stoppet over lag 3, som fortsetter under fundamentet.

5 Vurderinger og konklusjoner

Hullene som ble åpnet i forbindelse med etterkontrollen har påvist tilstedeværelse av intakte stratifiserte avsetninger som har blitt utsatt for inngrep i forbindelse med graving for stolpefundamentene. Lagene påvist i hullene ligger innenfor det vernet kirkestedsområdet. Avsetningene utgjør ikke omrotede fyllmasser i vannledningsgrøften som i følge bakgrunnsopplysninger skal ligge ved veiens søndre kant, og som grunneieren påstår stolpefundamentene var gravd ned i. Vannledningsgrøften ligger muligens tett inntil gjerdets nordre kant, men etterkontrollens hull viser at grøften ikke har strukket seg innenfor eiendommen sør for gjerdet. De påtrufne avsetningene berørt av graving for stolpefundamentene tolkes heller som utbredte lag som har vokst fram på stedet over lengre tid, men som har tydeligvis blitt utsatt for grundig omrøring også langt opp i nyere tid. Lagene inneholdt både moderne teglstein og spikre, men også enkelte fragmenterte menneskebein som stammer fra middelalderkirkegården.

Stolpefundamentene har dermed berørt utbredte antropogeniske avsetninger som ligger innenfor det vernet kirkestedsområdet. Fundamentenes størrelse og dybde tyder imidlertid på at de kun har berørt lagenes meget omrotaede øverste delene, og har etter alt å dømme ikke nådd så dypt som til å komme i berøring med eventuelle in situ graver, for eksempel.

Det er foruroligende at etterkontrollen også påvist et annet inngrep innenfor eiendommen som utgjør et potensielt mer omfattende inngrep i avsetningene som ligger innenfor det vernet kirkestedet. Dette tok form av kabelgrøften som ble påtruffet i hull 2. Grøften har tydeligvis blitt gravd meget nylig og uten dispensasjon fra kulturminnelovens bestemmelser.

6 Vedlegg: fotoliste

Bildene er lagret i NTNU Vitenskapsmuseets fotodatabase

Filnavn	Motiv	Strukturnr/Objektnr	Sett mot	Fotograf	Opptaksdato
Da60264_018.JPG	Hull 1		NV	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_019.JPG	Hull 1		NV	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_020.JPG	Hull 1	Nærbilde - stratigrafi	NV	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_021.JPG	Hull 1	Nærbilde - stratigraf	NV	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_022.JPG	Hull 2		NV	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_023.JPG	Hull 2		NV	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_024.JPG	Hull 2		N	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_025.JPG	Hull 2	Lag 1, 2 og 3	V	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_026.JPG	Hull 2	Lag 1, 2 og 3	V	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_027.JPG	Hull 2	Lag 1, 2 og 3	V	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_028.JPG	Hull 2	Lag 1, 2 og 3	V	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_029.JPG	Hull 2	Lag 1, 2 og 3	V	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_030.JPG	Hull 2	Lag 1 og 3, kutt for kabelgrøft	Ø	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_031.JPG	Hull 2	Lag 1 og 3, kutt for kabelgrøft	Ø	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_032.JPG	Hull 3		Ø	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_033.JPG	Hull 3		V	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_034.JPG	Hull 3	Topp lag 2	N	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_035.JPG	Hull 3		N	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_036.JPG	Hull 3		N	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_037.JPG	Hull 3		N	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_038.JPG	Hull 3	Topp lag 3	N	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_039.JPG	Hull 3	Topp lag 3	Ø	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_040.JPG	Hull 3		Ø	Chris McLees	04.05.2016
Da60264_041.JPG	Funn	Takskifer funnet i hull 1		Chris McLees	04.05.2016

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Oppdragsrapport 89/2016

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736 Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112 Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 1b
7013 TRONDHEIM
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00